

HELYTÖRTÉNET, NÉPISÉGTÖRTÉNET, AGRÁRTÖRTÉNET: SZABÓ ISTVÁN (1898–1969)

LOCAL HISTORY, HISTORICAL DEMOGRAPHY/ETHNOHISTORY, AND RURAL HISTORY: ISTVÁN SZABÓ 1898–1969

Erős Vilmos

az MTA doktora, habil., Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, Debrecen
eros.vilmos@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÁS

Az alábbi írás az 1898-ban született debreceni történészről, Szabó Istvánról történő megemlékezés, születésének 125. évfordulóján. Az írás, főként már korábban kiadott, de néhány eddig még nem publikált forrás, illetve egyéb irodalom alapján röviden felvázolja a kiemelkedő történész pályájának legfontosabb mozzanatait. Ennek fő momentumai alapvetően tudományos munkássága köré csoportosulnak, amelynek fő témakörei: Debrecen és az Alföld története, a Magyar Országos Levéltárban folytatott többirányú tevékenysége, a népiségtörténeti kutatások, valamint a parasztság történetére vonatkozó alapvető munkák. Szabó Istvánt élete folyamán számtalan támadás érte, ezekből is felvillant az írás néhányat, valamint a tanítványai, az ún. Szabó István-i iskola elleni kritikákból úgyszintén.

ABSTRACT

The following is a commemoration of István Szabó, a historian from the city of Debrecen born in 1898, on the 125th anniversary of his birth. Based mainly on previously published sources and other literature, but also on some previously unpublished sources, the paper briefly outlines the most important moments in the career of this outstanding historian. The main elements of the paper are basically grouped around his scholarly achievements, the main themes of which are: the history of Debrecen and the Great Plain, his multi-directional work at the Hungarian National Archives, his research on the history of ethnicity, and his fundamental works on the history of the peasantry. István Szabó was subjected to numerous attacks during his lifetime, some of which are also highlighted in this article, as well as criticism of his students, the so-called István Szabó School.

Kulcsszavak: Debrecen és az Alföld története, népiségtörténet, parasztságtörténet, 1945 utáni agrártörténet, Debreceni Egyetem

Keywords: history of Debrecen and the Hungarian Great Plain, ethnohistory, history of the peasantry, rural history after 1945, University of Debrecen

Szabó István 1957-ben az alábbi önéletrajzt nyújtotta be a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Rektori Hivatalába (Rácz, 1998, 17.):

„Alulírott dr. Szabó István elemi és középiskolámat Debrecenben végeztem. Majd a Debreceni Tudományegyetem jog- és államtudományi, utána a bölcsészettudományi fakultáson szereztem végbizonyítványt. Az államtudományi doktorátust a Szegedi Tudományegyetemen *summa cum laude* 1923-ban szereztem meg. Ugyanott 1927-ben jogtudományi, a Debreceni Tudományegyetemen pedig 1928-ban *summa cum laude* bölcsészettudományi doktorátust szereztem. Mivel egyetemi éveim alatt már teljesen árva és vagyontalan voltam, már akkor kereső foglalkozást vállaltam.

Tudományos munkáim elsősorban a magyar társadalomtörténet köréből merítik témáikat. Különösen elmélyültem a magyar jobbágyság történeti kérdéseinek tanulmányozásában. Tudományos munkásságom alapján a Budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara 1940-ben magántanárává habilitált. A Magyar Tudományos Akadémia 1941-ben levelező tagjává választott, s 1943-ban a nagyjutalom mellékjutalmával, a Marczibányi jutalommal tüntetett ki. A Magyar Tudományos Akadémiának 1949-ben történt újjászervezése alkalmával kimaradtam a működő tagok sorából, s az ún. tanácskozó tagok sorába kerültem. A Tudományos Minősítő Bizottság 1952-ben a történettudomány kandidátusává, 1957-ben pedig doktorává nyilvánított.

Az igazoló bizottság 1945 júniusában igazolt.

Leányom Budapesten a Leövey Klára Gimnázium tanára, férje Jakucs Pál, a Természettudományi Múzeum növénytarának tisztviselője. Egy gyermekük van.

Debrecen, 1957. november 12.

Dr. Szabó István sk.
egyetemi tanár”

Mi derül ki a fenti rövid életrajzból (és persze mi hiányzik belőle)? Nem derül ki ebből az összegzésből, hogy Szabó István 1898-ban született Debrecenben, egy szappanosmester családjában. Középiskolai tanulmányait Debrecenben, a Református Kollégiumban végezte, ezután iratkozott be a Debreceni Tisza István Egyetem Állam- és Jogtudományi Karára. Államtudományi doktorátust Szegeden szerzett az önéletírás szerint, 1923-ban, időközben beiratkozott a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karára is, ahol 1928-ban szerzett doktori fokozatot.

Nem szerepel Szabó István önéletrajzában, hogy a doktori értekezését Debrecen 1848/49-es történetéről írta, amelyhez számos előtanulmányt készített, ezek a helyi lapokban jelentek meg. „Mivel egyetemi éveim alatt teljesen árva és vagyontalan voltam, már akkor kereső foglalkozást vállaltam”, írja a fenti önéletrajzában Szabó. Itt minden bizonnyal arra utal, hogy az 1920-as években újságírói, részben pedig nem szakképesített levéltárosi állást is vállal. Az újságírói és levéltárosi te-

vékenysége alapvető összefüggésben állt egymással. hiszen a különböző debreceni napilapokban és folyóiratokban (*Hajdúföld, Debreczen, Debreceni Független Újság, Debreczeni Képes Kalendárium*) megjelent cikkei a levéltárban összegyűjtött anyagok alapján készültek.¹

Érdekes módon szintén nem szerepel Szabó István önéletírásában az alapvető tény, hogy 1928-ban az Országos Levéltárban kap állást, tehát Budapestre költözött, ahol 1943-ig különböző beosztásokban levéltárnoki tevékenységet végzett. Az 1930-as években az Országos Levéltárban bekapcsolódott a Mályusz Elemér által megszervezett ún. felvidéki településtörténeti munkálatokba. Itt a legkisebb megye, Ugocsa történetének a feldolgozását vállalta, amelyről monográfiája, Domanovszky Sándor és Mályusz Elemér előszavával 1937-ben meg is jelent a *Magyarság és Nemzetiség* című sorozatban.

Szintén nem szerepel a szóban forgó önéletrajzban, viszont az Országos Levéltárban végzett tevékenységével alapvető összefüggésben van, hogy 1937-től Szabó István vette át a *Levéltári Közlemények* szerkesztését², amelyet ettől kezdve alapvetően egy elmélyültebb gazdaság- és társadalomtörténeti irányultság jellemz.

Ebben az időszakban számos recenziót készített, többek között német népiségtörténeti, helytörténeti, levéltárügyi, szellemtörténeti, nagybirtoktörténeti, egyéb társadalom- és politikatörténeti stb. kérdésekről, illetve kiadványokról, mindegyik előtt a *Századok*, a *Levéltári Közlemények*, a *Protestáns Szemle*, a *Hitel*, a *Sorsunk*, a *Magyarok* folyóiratok, de például az *Annales* hasábjain is.

Fontos megemlíteni mindezekon felül azt is, hogy Szabó tevékenyen részt vett a Domanovszky-féle *Magyar Művelődéstörténet* szerkesztési munkálataiban is, valamint a *Századok*hoz kapcsolódóan is végzett hasonló tevékenységet.

Szabó szóban forgó önéletírásában megemlíti, hogy 1940-ben habilitált a Budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, nem említi viszont a habilitációs, magántanári eljárás/előadás témakörét. Ekkori tevékenysége kapcsán fontos megemlíteni, hogy – több visszaemlékező szerint – ebben az időszakban órákat adott a neves néprajztudós, Györffy István szemináriumainak keretén belül.³

¹ Szabó István műveinek bibliográfiája lásd Bitskey, 1982; Debrecenre vonatkozó munkásságáról Balogh, 1978. Mindkettőt jelentősen kibővítve Erős, 2022b.

² Lásd mindehhez Szabó István levéltári tanulmányai kolligátumát jelen sorok szerzőjének birtokában. A kolligátumot Szabó István örököse, Jakucs Pálné bocsátotta e sorok szerzőjének rendelkezésére.

³ A visszaemlékezők szerint Szabó István Györffy Istvánnál habilitált a magyar népiségtörténet tárgyköréből. Ugyanakkor jelen sorok szerzője szerint elképzelhető, hogy a jobbágyság kialakulásáról tartotta habilitációs előadását. Lásd ehhez Szabó István: *A jobbágyság kialakulása*. MTA KIK Kt., Ms 5439. 1940.

Legfontosabb ekkori munkái *A magyar parasztság története* (1940), illetve *A magyarság életrajza* (1941/42), amelyeknek elsősorban köszönhető (az „Ugocsa megye” mellett), hogy 1941-ben az akadémia levelező tagjává választotta, majd 1943-ban a nagyjuttalom mellékjuttalmával, a Marczibányi-juttalommal tüntette ki. Ebben az időszakban mindenekelőtt Mályusz Elemérrel, Domanovszky Sándorral – valamivel később – Hajnal Istvánnal folytat levelezést.

Fontos momentum pályafutásában, hogy Szabó István ekkoriban részt vesz a Teleki Intézet tevékenységében. Annak folyóiratában, a *Revue d'histoire comparée*-ben több cikket is publikált, *A magyarság életrajza* német fordítását az intézet adta ki 1944-ben, amelynek francia és német nyelvű részletei megjelennek a *Nouvelle Revue de Hongrie* és a *Hungarian Quarterly* című folyóiratokban is.

1943-ban Szabót a Debreceni Tisza István Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Történelmi Intézetébe először rendkívüli, nem sokkal később rendes tanárnak nevezte ki (Rugonfalvi Kiss István utódként) Hóman Bálint.⁴ Az egyetemi tanári előterjesztést Divéky Adorján fogalmazta meg, aki egyebek mellett a következőkkel érvelt Szabó kinevezése mellett:

„Szabó István tudományos érdeklődése és munkássága három irányban halad, és pedig egyrészt Debrecen történetével foglalkozott (Debrecen 1848–49-ben, A honvédelmi bizottmány elnöki hivatala 1849-ben, A debreceni tanyarendszer kialakulása, A tokaji rév és Debrecen 1565–1567-ben, Debrecen szabad királyi városi rangra emelése 1693-ban), másrészt levéltári kérdésekkel (mely tárgykörből számos cikke jelent meg főként a Levéltári Közleményekben) s végül a magyar népiségtörténettel, melynek köréből jelentek meg legnagyobb és legértékesebb tanulmányai.” (Rácz, 1998, 18.)

„Szabó István munkáinak áttanulmányozása meggyőz bennünket arról, hogy ő a magyar népiségtörténet legkitűnőbb ismerője és valósággal úttörő munkát végez e téren. E kutatásaival kapcsolatban sokat foglalkozott a jobbágyság történetével és a jobbágyság meg a nemesség viszonyával.

Munkáinak túlnyomó része lelkiismeretes és igen alapos levéltári kutatásokon épült föl, mint pl. legnagyobb munkája, a 610 oldalas Ugocsa megye. Azonban van összefoglaló, szintetikus munkája is, mint a *Magyarság életrajza* (sic! E. V.), mely a kérdés teljes irodalmának gondos áttanulmányozása alapján készült.

⁴ Lásd még Angyal Dávid levelét Szabó Istvánhoz, Eger, Korona Szálló 1943. augusztus 13. MTA KIK Kt., Ms 5438/121. A levélben az idős történész így gratulált Szabó István egyetemi tanári kinevezéséhez:

„Kedves Kolléga Úr!

Gratulálok kinevezéséhez. Ön ott sok jót fog tenni. Adjon isten sok szerencsét!

Igaz híve:
Angyal Dávid”

Szabó István tudományos munkái teljes biztosítékot nyújtanak arra nézve, hogy a történet szakos hallgatókat a történelmi kutatás módszereibe bevezeti.

Előnyösnek kell tartanunk azt a körülményt is, hogy Debrecen történetével is foglalkozott, s hogy mint levéltárnok ismeri a levéltárakra vonatkozó összes kérdéseket.

Szabó István tehát tudományos munkássága alapján méltó arra, hogy a Tisza István Tudományegyetem Magyar Történelmi Tanszékét elnyerje.” (Rác, 1998, 19.)

Szabó Istvánt 1945 után nem kívánják igazolni, B-listára kerül, tevékenységét sógora, a világhírű fizikus, Bay Zoltán közbenjárására tisztázzák.

Szabó István 1945 és 1948 között, bár többször is hosszabb ideig kórházi kezelésre szorul, több munkát is publikál a magyar parasztság történetéből (nagyszabású forráskiadványt is kezdeményez minderről). 1948-ban az 1848/49-es forradalom és szabadságharc százéves évfordulóján kötetet szerkeszt Ifjabb Révész Imrével és Szabó Kálmánnal mindennek debreceni szakaszáról. A kötet, valamint 1948-as paraszttörténeti tanulmányai miatt súlyos támadások érik, amelyek lényegében 1954-ig eltartanak. Tanítványai, munkatársai közül többeket letartóztatnak, meghurcolnak. 1952-ben felkérést kap egy tanulmány megírására a *Kossuth Emlékkönyv*be, ennek közlése azonban (elvi ellentétek miatt) elmarad, az írás végül a *Századok*ban, illetve egy további része a Debreceni Történelmi Intézet 1957-es évkönyvében jelenik meg (ténylegesen 1959-ben). A folyamatos támadások mintegy betetőzése Sándor Pál 1954-es cikke, amelyben Szabót és a népiségtörténetet, valamint a Domanovszky-féle művelődéstörténeti iskolát a szerző együttesen támadja, s részint fasisztának, részint feudálkapitalista történet-szemléletűnek minősíti (Sándor, 1954).

Szabó István az ügyben levélváltást folytat a Magyar Történelmi Társulattal, az afférba a Magyar Tudományos Akadémia is bekapcsolódik. A történész védelmére Léederer Emma kelt a *Századok* 1955-ös évfolyamában, ott jelenik meg egyébként H. Balázs Éva cikke is a jobbagylevelek ügyében, amely azonban szintén inkább kritikát fogalmaz meg Szabóval szemben. Életének ebben a periódusában mindenekelőtt Jakó Zsigmonddal, Ila Bálinttal, Varga Endrével, Maksay Ferencsel, Szántó Imrével vált leveleket, amelyekből életművének egyes vonatkozásaira is fény derül (Erős, 2006).

Az 1956-os forradalom debreceni eseményeiben Szabó István több tanítványa is (elsősorban Für Lajos) vezető szerepet játszik, ő maga az Egyetemi Forradalmi Bizottság társelnöke (Filep, 2006). Mindennek ellenére jelentős retorziók nem érik, sőt 1957-ben meghívást kap az Eötvös Loránd Tudományegyetem Középkori Magyar Történeti Tanszékére, amit azonban nem fogad el.

Ugyanebben az évben lemond a *Századok* szerkesztőbizottsági tagságáról is. Időközben több kutatóiskolát is szervez tanítványai részvételével, ezek közül az

egyik az *Agrártörténeti tanulmányok* kötetet készíti el, amely 1960-ban jelenik meg. A kötet lektorai Mérei Gyula és Szabad György (lásd például Balogh, 1993).

Az 1960-as évek elején több történeti-demográfiai tanulmányt is publikál, amelyek miatt az Akadémia Történettudományi Intézete többször is kritikában részesíti. Az akadémiai intézet mellett debreceni kollégáitól is rendszeres bírálatokat kap.⁵

1965-ben jelenik meg a kétkötetes kiadvány a magyar parasztság kapitalizmus kori történetéről, amelyet Erdei Ferenc, Veres Péter és Lázár Vilmos is támogat.⁶ Ekkor írásai jelennek meg az *Agrártörténeti Szemlében* is, mindenekelőtt középkori településtörténeti és agrártörténeti kérdésekről. Lektori véleményeiben, levelezésében Sági Vilmos jogtörténésszel, illetve Horváth Miklós hadtörténésszel kerül összeütközésbe (Erős, 2022b). Támogatói közül jelentős a széles körű filozófiai műveltséggel rendelkező Szabó István (lásd róla Balogh, 1998. 45.), aki az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején készült tanulmányai kapcsán folytat vele levelezést.

Az 1960-as évek második felében jelennek meg a középkori magyar falu történetével kapcsolatos monográfiái és egyéb, a középkori társadalom- és település-, illetve mezőgazdaság-történettel kapcsolatos írásai, amelyek anyagát minden bizonnyal már az 1930-es években összegyűjtötte.

Ebben az időszakban levelezést folytat Bartha Antal, Dienes István, Thirring Lajos – kisebb mértékben –, Pach Zsigmond Pál, Eperjessy Kálmán történészekkel, illetve munkáiról Méri István, Sinkovics István, Hoffmann Tamás, Tálasi István készít lektori véleményeket. Szabó István maga többek között Bácskai Vera, Puskás Julianna, Balogh István, Sági Vilmos, Bakács János, Tárkányi Szűcs Ernő, Rázsó Gyula munkáiról ír lektori, illetve opponensi jelentést.⁷ Tanítványai közül többen magánlevélben köszönik meg a tőle a tanári/tudósi működése során kapottakat. Ilyen például Kávássy Sándor levele Szabó Istvánhoz (Kölcse, 1956. július 29.).⁸

⁵ Az 1948-as debreceni kötet ellen intézett támadásokkal egybecsengő Gombár Józsefnek a hatvanas évek elején kifejtett bírálata. A korábbiakhoz hasonlóan mind Szabó István, mind Balogh István esetében a „patriarchális” szemléletet, az osztályharc nem kellő érvényesítését hiányolja (lásd Erős, 2022/b, 442–449).

⁶ A kétkötetes, nagy lélegzetvételű kapitalizmus kori parasztságtörténeti munkáért Szabó István 1967-ben Akadémiai Nagyjutalomban részesült. A laudáció kiemeli, hogy Szabó István nem egyszerűen csak szerkesztője a nagy lélegzetvételű vállalkozásnak, hanem az alapelgondolás és a módszertani részletek kidolgozása is hozzá fűződik. „A kétkötetes mű, melyet egy népesebb szerzői kollektíva készített el, alapelgondolásait, szerkesztését, sőt számos részletének módszertani kidolgozásához szükséges elgondolásait a szerkesztőtől kapta, aki ilyen körülmények között a szerkesztői feladatkörön messze túlmenően vett részt a kiadás munkálataiban.” (Lásd mindehhez még Baráth, 2016, 106.)

⁷ Korábban még Szabad György, Szántó Imre, Maksay Ferenc műveiről készített hasonlót.

⁸ MTA KIK Kt., Ms 5438/143. A levél most először kerül publikálásra.

„Igen tisztelt Professzor Úr!

Az a négy esztendő, amit Debrecenben az egyetemen eltöltöttem egész életem szempontjából döntő fontosságú. Nem annyira a mesterségbeli tudás elsajátítása szempontjából, mert azokat az ismereteket egyetem nélkül is meg lehet tanulni, hanem sokkal inkább szellemi arculatom kialakítása szempontjából. Az egyetemen lettem végsősoron azzá, ami vagyok. S most, még távlatok nélkül, úgy érzem, az egyetemi éveknél szinte minden perce, pillanata determináló volt.

Sokan munkálták, alakították egyéniségemet. A legmélyebb és legigazabb, a legmeghatározóbb hatásokat azonban Professzor Úrtól nyertem. Az Ön szuggesztív egyénisége az első pillanattól megragadott. Alig emlékszem valakire, aki oly mély benyomást tett volna rám, akinek társasága oly nagy élményt jelentett volna számomra, mint az Öné. Hatását életemben, talán csak a Kodály Zoltánéval tudnám összehasonlítani. Az Önről szerzett élmények sokrétűen élnek bennem, s naponként érzem, hogy munkálnak. Szellemi énemre, kitörölhetetlenül rányomta egyénisége sajátos bélyegét.

Az elmúlt négy év alatt mindig azt mondtam, hogy nem hallgatója, hanem tanítványa akarok lenni. Nem utánozni, de továbbépíteni akarok. Céлом most is ez. Tudom, hogy nehéz feladat. Célnak nagy és nemes, beteljesülésnek a legnagyobb emberi gyönyörűség.

Engedje meg, hogy most mindent megköszönjek, amit formált, alakított, és alkotott bennem. Igaz emberségéért, irántam való jóságáért mindenkori szíves emlékezetem legyen a köszönet.

Igaz híve: Kávássy Sándor

U.i. Ha nincs kifogása ellene problémáimmal, kérdéseimmel a jövőben is fel fogom keresni.” (Lásd még Kávássy, 1987)⁹

Erdei Ferenc 1967-ben ifjabb Révész Imre nekrológiájának megírására kéri fel Szabó Istvánt a *Magyar Tudomány* számára.¹⁰ Posztumusz munkája a magyar mezőgazdaság történetéről az 1970-es években jelenik meg, hasonlóan válogatott parasztságtörténeti tanulmányaihoz, amelynek anyagát nagyrészt ő maga állította össze.

Tanítványait az 1970-es, 1980-as években az állambiztonsági szolgálat rendszeresen megfigyeli, az ún. „Szabó István iskolát” rendszerellenesnek/narodnyiknak

⁹ Kávássy Sándor 1987-ben külön kötetet szerkesztett agrártörténeti témában, amelyet Szabó István emlékének ajánlottak. Lásd *Agrárnépesség, agrártársadalom Magyarországon a Mária Terézia-kori úrbérrendezés és 1945 között*, 1987. A szövegben meghagytam az eredeti helyesírást.

¹⁰ MTA KIK Kt., Ms 5438/134. Erdei Ferenc Szabó Istvánnak. Bp., 1967. szept. 15. (lásd Erős, 2006).

minősíti.¹¹ Akadémiai tagságát 1989-ben visszakapta, egyben (több más neves egykori történész, például Mályusz Elemér, Domanovszky Sándor, Hajnal István, Wellmann Imre társaságában) posztumusz Széchenyi-díjjal tüntették ki.

Halála után tanítványai több emlékkötetet is szentelnek a történész életműve örökségének megőrzése céljából. 1978-ban az *Alföld* több cikkben emlékezik meg halálának tízéves évfordulójáról, tisztelői 1987-ben agrártörténeti konferenciát rendeznek emlékére Nyíregyházán, 1988-ban a *Hajdú Bihari Napló* egy teljes oldalt szentel életműve méltatásának. 1989-ben *Paraszttság és magyarság* címen jelenik meg egy ezzel kapcsolatos kiadvány Rácz István szerkesztésében. 1998-ban pedig, születésének 100. évfordulója alkalmából tanítványai és pályatársai tisztelegnek emlékének, szintén Rácz István szerkesztésében (Rácz, 1989, 1998).

Tanítványai, munkatársai az 1990-es évek második felében, a 2000-es évek elején több alkalommal is megemlékeznek róla, különböző alkalmakkor (például egyes műveinek újrakiadása vagy barátai/kollégái emlékkötetei során). Jelen sorok szerzője, számos előtanulmány után 2022-ben monográfiát jelentet meg a történésről, s ehhez kapcsolódóan védi meg MTA doktori disszertációját is, ugyanebben az évben (Erős, 2006, 2022/b).

IRODALOM

- Balogh István (1978): *Szabó István debreceni vonatkozású munkássága*. Debrecen: Déri Múzeum Évkönyve, 453–458. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_HAJB_DERI_1978/?pg=464&layout=s
- Balogh István (1993): Adalékok egy korszak történetírásához. *Debreceni Szemle*, 1, 119–134.
- Baráth Katalin (2016): „Pedig a történet egy és oszthatatlan”. Identitásválság és rituális önmeghatározás: A Történelmi Társulat centenáriumi ünnepe (1967). *Aetas*, 31, 4, 99–115. https://acta.bibl.u-szeged.hu/47582/1/aetas_2016_004_099-115.pdf
- Bitskey Istvánné (1982): *Szabó István 1898–1969. (A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem tanárainak munkássága I.)* Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára
- Erős Vilmos (szerk.) (2006): *A harmadik út felé.* (Szabó István történész cikkekben és dokumentumokban.) Budapest: Lucidus Kiadó
- Erős Vilmos (2020): Egy „polgári” történész viszontagságai az 1950-es, 1960-as években. *Múltunk*, 4, 106–130. https://real.mtak.hu/140201/1/erosv_20_4.pdf
- Erős Vilmos (2022a): “Prussian Way” Versus “Third Road”. Peasant-History in Hungary in the 1950s and 1960s—the Case of István Szabó. *Moving the Social* (Bochum, Institut für Soziale

¹¹ Filep Tibor adatai szerint az állambiztonsági szolgálat „hírszerzője” az alábbiak szerint jelentett az 1970-es években:

„Iryni Károly, Orosz István, Rácz István, Balla Lajos Történelmi Intézeti oktatók kapcsolatot tartanak a volt »Szabó Iskola« ellenforradalmár tagjaival, köztük Für Lajos disszidens visszatérő személlyel, és elsődleges adatok alapján a marxista oktatók lejáratására törekednek környezetükben.” (Lásd Erős, 2020, 2022a, 2022b.)

- Bewegungen), 68, 2, 67–81. DOI: 10.46586/mts.68.2022.67-81. <https://moving-the-social.ub.rub.de/index.php/MTS/article/download/10027/9523/8764>
- Erős Vilmos (2022b): *Populus, Plebs, Rusticus*. (Szabó István „harmadik utas” társadalomtörténete.) Budapest: Ráció Kiadó
- Filep Tibor (2006): *Forradalom a debreceni egyetemeken 1956*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó
- Kávássy Sándor (szerk.) (1987): *Agrárnépesség, agrártársadalom Magyarországon a Mária Terézia-kori úrbérrendezés és 1945 között. Szabó István (1898–1969) történettudós emlékének*. Nyíregyháza: Bessenyei György Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszéke
- Rác István (szerk.) (1989): *Paraszttság és magyarság. Tanulmányok Szabó István történetirő születésének 90. évfordulója tiszteletére*. Debrecen: Történelmi és Klasszika-Filológiai Intézet
- Rác István (szerk.) (1998): *Szabó István emlékkönyv*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó
- Sándor Pál (1954): A magyar agrár- és paraszttörténet polgári irodalmának kritikájához. *Századok*, 88, 2–3, 373–419. https://real-j.mtak.hu/13704/1/Szazadok_1954.pdf
- A rövidítések feloldása: MTA KIK Kt. – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára.